

MACHT

*Aan al die aardige niet-psychopaten van deze wereld
die aan de macht zouden moeten zijn, maar die dat niet zijn*

BRIAN KLAAS

MACHT

**Waarom de verkeerde mensen het vaak voor
het zeggen hebben en hoe het anders kan**

Nieuw Amsterdam

© 2021 Brian Klaas

Oorspronkelijke titel *Corruptible: Who Gets Power and How It Changes Us*

Oorspronkelijke uitgever Scribner New York

© 2022 Nederlandse vertaling Irene Paridaans / Nieuw Amsterdam

Alle rechten voorbehouden

Tekstredactie Marianne Tieleman

Correctie en lay-out Yulia Knol

Register Ewout van der Hoog

Ontwerp omslag Rouwhorst + Van Roon

NUR 949

ISBN 978 90 468 2816 8

www.nieuwamsterdam.nl

INHOUD

	Inleiding	7
1	De evolutie van macht	25
2	Als motten om een kaarsvlam	47
3	De machtswaan	72
4	Kleine tirannen en psychopaten	98
5	Slechte systemen of slechte mensen?	122
6	Waarom macht lijkt te corrumperen	143
7	Macht corrumpeert	167
8	Hoe macht je lichaam verandert	184
9	Het aantrekken van de niet-corrumperebaren	201
10	De zware last van verantwoordelijkheid	222
11	In de gaten gehouden	243
12	Wachten op Cincinnatus	265
	Dankwoord	271
	Noten	273
	Register	293

INLEIDING

Corrumpeert macht, of trekt macht corrupte mensen aan? Zijn ondernemers die geld verduisteren en politieagenten die moorden plegen, uitwassen van een slecht systeem of zijn het gewoon slechte mensen? Worden tirannen geboren of gemaakt? Als je zelf opeens in een machtspositie terecht zou komen, zouden de nieuwe verleidingen om je zakken te vullen of je vijanden te kwellen ook aan jou knagen tot je ervoor zou bezwijken? Voor het vinden van een antwoord op deze vragen beginnen we, misschien wat onverwacht, op twee vergeten, afgelegen eilanden.

Een flink eind voor de westkust van Australië steekt Beacon Island, een piepklein stukje land, zijn kop boven de omringende golven uit. Het eiland is bedekt met stug groen gras, met een strook beige zand langs de driehoekige kustlijn. Je zou vanaf de ene kant van het eiland een honkbal aan de andere kant de oceaan in kunnen slaan. Ogenscheinlijk onopvallend, een onbewoond, piepklein eiland met wat koraal in de ondiepe wateren voor de kust. Maar Beacon Island herbergt een geheim.

Op 28 oktober 1628 vertrok de *Batavia*, een 48,77 meter lang specerijenschip, uit Nederland. Het handelsschip maakte deel uit van de vloot van de Verenigde Oost-Indische Compagnie, die een machtig imperium had opgebouwd en de wereldhandel domineerde. De *Batavia* had een klein vermogen aan zilveren munten aan boord om te ruilen tegen specerijen en andere exotische kostbaarheden die in Java, dat tegenwoordig deel uitmaakt van Indonesië, lagen te wachten.¹ Er waren 340 mensen aan boord. Sommige als passagier, de meeste als bemanning. Een van hen was een psychopathische apotheker.

Aan boord heerste een strikte hiërarchie, 'volgens welke de onderkomens

steeds spartaanser werden naarmate men dichter bij de boeg kwam.² Op de achtersteven zetelde de kapitein in de grote hut; kauwend op zout vlees blafte hij zijn bevelen naar zijn medewerkers. Twee dekken lager lagen de bemanningsleden opeengepakt in een niet geventileerde, van ratten vergeven ruimte waar tijdens de terugreis de specerijen opgeslagen zouden worden. Op de *Batavia* kende iedereen zijn plaats.

Een paar rangen onder de kapitein stond een onderkoopman, Jeronimus Cornelisz, een aan lager wal geraakte, voormalige apotheker. Na een reeks persoonlijke tragedies waardoor hij alles was kwijtgeraakt had hij zich aangemeld voor deze reis.³ Kort nadat de zeilen voor het eerst waren gehesen bedacht hij een plan om zijn ramspoed te keren. Samen met een hogergeplaatste bootsman bekokstoofde hij een muiterij. Hij wilde het schip uit zijn koers laten lopen en op een afgelegen plek de leiding overnemen. Als alles volgens plan zou verlopen zou hij de *Batavia* innemen en een nieuw, luxe leven gaan leiden, gefinancierd met de zilveren munten uit het ruim.

Het verliep echter niet volgens plan.

Op 4 juni 1629 voer de *Batavia* op volle snelheid op een koraalrif bij de laaggelegen Abrolhos-eilanden voor de kust van Australië. De houten boeg versplinterde. Er was geen waarschuwing geweest, geen bevel om van koers te veranderen. Het was onmiddellijk duidelijk dat de boot reddeloos verloren was. De meeste passagiers en bemanningsleden probeerden naar de kust te zwemmen. Tientallen van hen verdronken, anderen probeerden zich vast te klampen aan de wrakstukken van de *Batavia*.

De kapitein, die zich realiseerde dat niemand zou overleven tenzij ze gered zouden worden, stapte met een deel van de geredde goederen in de reddingsloep. Met 47 anderen, onder wie de voltallige leiding van de bemanning, zette hij koers richting Java. Hij beloofde dat hij snel terug zou keren met een reddingsploeg. Honderden mannen werden achtergelaten met nauwelijks voedsel of drinkwater en slechts de vage hoop dat er ooit iemand zou terugkeren. Op het kale eiland groeide of leefde niets. Het was zonneklaar: de tijd drong voor de overlevenden.

Onder de achterblijvers bevond zich Cornelisz, de potentiële muiter. Er was geen zeewaardig schip meer dat hij kon overnemen. Hij kon niet zwemmen, dus een poging doen om stand te houden op wat er nog over

was van de *Batavia* was altijd nog beter dan in het water springen en wanhopig spartelend het eiland proberen te bereiken. Negen dagen lang zaten zeventig mannen, onder wie Cornelisz, op een steeds verder afbrokkelend droog stuk van het schip. Ze zetten het op een zuipen en zagen het onvermijdelijke onder ogen.

Op 12 juni brak het schip ten slotte in tweeën. De branding wierp een aantal achterblijvers tegen het scherpe koraal en bezorgde hun een snellere dood dan degenen die nog een paar minuten in het water trappelden en om zich heen sloegen en daarna verdronken. Cornelisz wist op een of andere manier te overleven. Uiteindelijk ‘spoelde hij, te midden van een massa wrakhout aan op het eiland, de laatste man die levend was ontkomen aan de ondergang van de *Batavia*’.⁴

Toen hij de uit modder bestaande schuilplaats bereikte op wat nu Beacon Island heet, transformeerden de anarchie en chaos van het overlevingsinstinct in de gevestigde orde van hiërarchie en status. Cornelisz mocht dan haveloos en verzwakt zijn aangespoeld, hij was nog altijd een koopman, en dat betekende dat hij officier was en de leiding had. ‘De *Batavia* was een strikt hiërarchische samenleving,’ verklaarde historicus Mike Dash, ‘en die hiërarchie bleef op het eiland gehandhaafd.’⁵ De honderden mensen die gestrand waren op het schaarse gras dat op het armzalige eiland groeide haastten zich om hun meerdere te helpen. Ze zouden er spijt van krijgen. Sommigen in elk geval.

Toen hij eenmaal een beetje was bijgekomen begon Cornelisz snel te rekenen. De situatie was hachelijk. Wat er aan eten, wijn en water uit het schip was gered, was niet voldoende. Het aanbod zou niet groter worden, zo redeneerde hij, dus diende de vraag ingeperkt te worden. Het aantal te vullen magen moest teruggebracht worden.

Cornelisz begon zijn macht veilig te stellen door eventuele rivalen uit te schakelen. Sommige werden in kleine bootjes op gevaarlijke missies de zee op gestuurd en daar overboord gegooid. Anderen werden beschuldigd van misdaden, een excuus om hen ter dood te brengen. Deze gruwelijke executies verstevigden Cornelisz’ autoriteit, maar ze dienden ook als loyaliteitstest. Mannen die bereid waren op zijn bevel te moorden, waren goed bruikbaar. Mannen die dat niet wilden, vormden een bedreiging. Een voor een werden die bedreigingen geneutraliseerd. Al snel waren ook de

voorwendselen niet meer nodig. Een jongen werd onthoofd om te controleren of een zwaard wel scherp genoeg was. Kinderen werden zonder enige reden gedood. De moorden werden gepleegd op bevel van Cornelisz, maar zelf vermoordde hij niemand. In plaats daarvan etaleerde hij zijn machtspositie door zich te hullen in de mooiste kledingstukken die aan boord waren geweest: ‘Zijden kousen, kousenbanden met gouden kant en (...) meer van dat soort versierselen.’⁶ De anderen droegen lompen en wachtten af wanneer ze vermoord zouden worden.

Toen de kapitein van de *Batavia* maanden later met zijn reddingsploeg terugkwam, waren er meer dan honderd mensen vermoord. Cornelisz kreeg ten slotte een koekje van eigen deeg: hij werd ter dood veroordeeld. Zijn handen werden afgehakt en hij werd opgehangen. Deze gruwelijke gebeurtenissen werpen een verontrustende vraag op over de mensheid: als Cornelisz niet aan boord was geweest, zou de massamoord dan niet hebben plaatsgevonden? Of zou iemand anders dan zijn plaats hebben ingenomen?

Zesduizend kilometer ten oosten van Beacon Island, aan de andere kant van Australië, ligt ‘Ata, eveneens een onbewoond eiland, behorend tot de Tonga-archipel. In 1965 liepen zes jongens weg van hun kostschool. Ze stalen een vissersboot en voeren noordwaarts. Op de eerste dag besloten ze al na acht kilometer het anker uit te gooien en te gaan slapen.⁷ Die nacht stak er een storm op. Het zeven meter lange bootje werd heen en weer geslingerd en het anker losgetrokken. De windstoten scheurden het zeil en maakten bovendien het roer onklaar. Toen het weer licht werd konden de jongens niet meer sturen of navigeren en waren ze overgeleverd aan de genade van de oceaanstromingen. Acht dagen lang dreven ze zuidwaarts, zonder enig idee te hebben waar ze zich bevonden.

De zes tieners begonnen juist de moed op te geven toen ze in de verte een groen vlekje zagen opdoemen. Het was ‘Ata, een rotsachtig, dichtbegroeid eiland. Omdat ze hun beschadigde vissersbootje niet meer konden sturen, wachtten de jongens tot ze vlak bij de kust dreven en sprongen overboord. Ze zwommen voor hun leven. Het was hun laatste kans voordat ze de genadeloze oceaan op gedreven zouden zijn. Ze haalden het uiteindelijk, gehavend door de scherpe rotsen, maar levend.

De kliffen die 'Ata omringden hadden het de jongens moeilijk gemaakt aan land te komen, maar uiteindelijk bleken ze de redding voor de jonge schipbreukelingen te zijn. De scherpe rotsen vormden perfecte broedplaatsen voor zeevogels en de jongens begonnen samen te werken om de vogels te vangen. Omdat er geen water te vinden was dronken ze het bloed van de vogels.⁸ Nadat ze hun nieuwe habitat nader hadden onderzocht schakelden ze over op kokoswater. Toen ze uitgevonden hadden hoe ze vuur moesten maken, aten ze gebraden vlees in plaats van rauw vlees. De jongens spraken af bij toerbeurt het smeulende vuur te bewaken zodat het niet zou doven. Om de beurt zorgden ze voor de gloeiende houtskool, 24 uur per dag. Door deze levensreddende actie konden ze vis, zeevogels en zelfs schildpadden eten.

Hun levensstandaard verbeterde door verdergaande samenwerking. Vier dagen lang werkten ze samen om druppel voor druppel zoet water uit de wortels van een van de grootste bomen van het eiland te tappen. Ze holden boomstammen uit om regenwater op te vangen.⁹ Ze maakten een primitief huisje van palmladeren. Ze deden alles samen, niemand had de leiding. Geen gouden kant en geen zijden kousen. Geen geblafte bevelen, geen intriges om macht veilig te stellen, geen moordpartijen. Ze veroverden het eiland en hun successen en mislukkingen werden gelijkelijk verdeeld.

Na zes maanden gleed een van de jongens, Tevita Fatai Latu, uit tijdens de jacht op een zeevogel en brak zijn been. De andere jongens schoten hem te hulp. Naar Tongaanse traditie maakten ze een spalk van kokosbladeren om het bot te immobiliseren en weer op zijn plaats te krijgen. Vier maanden lang kon Tevita niet lopen, maar de andere jongens zorgden voor hem totdat hij weer dagelijkse klusjes kon verrichten.

Van tijd tot tijd waren er meningsverschillen. (Emoties willen nog wel eens hoog oplopen bij zes mensen die 24 uur per dag op elkaars lip zitten, op een dieet van zeevogels en schildpadden.) Als er ruzie ontstond waren de jongens zo verstandig om gewoon even afstand te nemen.¹⁰ De jongens die ruzie met elkaar hadden trokken zich ieder terug op een deel van het eiland, soms zelfs voor twee dagen, tot ze voldoende waren afgekoeld en weer konden samenwerken.

Na ruim een jaar begonnen ze te accepteren dat hun nieuwe leven per-

manent zou zijn, en dus begonnen ze zich voor te bereiden op de langere termijn: ze brachten hun tijd door met het fabriceren van tennisrackets en het organiseren van een competitie, ze hielden bokswedstrijdjes en deden samen oefeningen. Om te voorkomen dat de voorraad eetbare vogels uitgeput zou raken spraken ze af op rantsoen te gaan en probeerden ze wilde bonen te planten.

Vijftien maanden na de schipbreuk voer Peter Warner, een Australische visser, langs het eiland, op zoek naar een plek om kreeft te vangen. Toen hij het onbewoonde eiland naderde zag hij iets merkwaardigs. ‘Ik zag een brandplek op de rotsen, iets wat je in de tropen niet veel ziet omdat in dat vochtige klimaat geen bosbranden voorkomen,’ vertelt Warner, inmiddels 98 jaar oud.¹¹ Toen zag hij iets heel vreemds, een naakte jongen met een bos haar van vijftien maanden. De jongens joelden en zwaaiden met palmbladeren om de aandacht te trekken van de schipper. Toen de boot dichtbij genoeg was, sprongen de jongens het water in, de redding tegemoet waarvan ze niet hadden gedacht dat die ooit nog zou komen. Warner begreep niet goed wat er gebeurde en vroeg zich af of de jongens misschien als gevangenen naar het eiland waren gestuurd, een straf die uitsluitend werd opgelegd aan de allerswaarste criminelen van de Polynesische samenleving. ‘Ik schrok een beetje toen ik die gezonde naakte tieners zag met hun lange haar,’ zegt Warner.¹² Hij laadde zijn geweer en wachtte af.

Toen ze de boot hadden bereikt legden de jongens beleefd uit wie ze waren. Warner wist niet dat er jongens werden vermist, dus zocht hij via de radio contact met de school van de jongens in Tonga om hun verhaal te checken. Twintig minuten later liet de operator met gebroken stem weten dat de jongens al ruim een jaar vermist werden en dat men had aangenomen dat ze dood waren. ‘Er zijn zelfs herdenkingsbijeenkomsten geweest,’ zei de operator. De jongens werden naar Tonga gebracht en herenigd met hun familie. In de nasleep van hun redding maakte bij de oudste jongen, Sione Fataua, zijn overlevingsdrang plaats voor zorgen over zijn toekomst: ‘Een paar van ons hadden een vriendinnetje. Misschien waren die ons vergeten.’¹³

De Nederlandse historicus Rutger Bregman verwoordde het aldus: ‘De echte *Lord of the Flies* is een verhaal van vriendschap en loyaliteit; een verhaal dat laat zien hoe sterk we zijn als we op elkaar kunnen bouwen.’

Warner, die nog regelmatig met een van de jongens gaat varen, beschouwt de hele geschiedenis als 'een enorme opsteker voor de mensheid'.

Twee onbewoonde eilanden, twee tegenstrijdige manifestaties van de menselijke natuur. In de ene situatie speelt een machtshongerig individu de baas over de anderen, buit hen uit en vermoordt hen. In de andere situatie ligt er grote nadruk op gelijkwaardig teamwerk en blijkt samenwerking oppermachtig. Wat verklaart dit verschil?

Op Beacon Island was structuur. Er was orde. Er was hiërarchie. Het resulteerde in een drama. 'Ata daarentegen was een scherpe verticale rots, maar de samenleving die die jongens daar in vijftien maanden wisten op te bouwen was volledig horizontaal. Deze tegenstrijdige eilandverhalen roepen moeilijke vragen op. Zijn wij gedoemd elkaar uit te buiten omdat mensen niet deugen of omdat hiërarchische systemen niet deugen? Waarom zitten er zoveel Cornelisz-achtige leiders op gezaghebbende functies in de wereld en zo weinig zoals de jongens op 'Ata?

En als jij met je collega's op een onbewoond eiland zou stranden, zou jij dan je baas overrulen en als gelijkwaardigen gaan samenwerken om problemen op te lossen, net als de tieners uit Tonga? Of zou er een bloedige machtsstrijd uitbreken over de macht en rangorde, net als op Beacon Island? Hoe zou jij je gedragen?

Dit boek geeft antwoord op vier belangrijke vragen.

Eén: Komen de slechtere mensen aan de macht?

Twee: Maakt macht mensen slechter?

Drie: Waarom geven wij mensen die daar duidelijk niet voor geschikt zijn macht over ons?

Vier: Hoe kunnen we ervoor zorgen dat integere mensen aan de macht komen en die macht rechtvaardig uitoefenen?

Gedurende de afgelopen tien jaar heb ik mij wereldwijd over deze vragen gebogen, van Wit-Rusland tot het Verenigd Koninkrijk, van Ivoorkust tot Californië, van Thailand tot Tunesië en van Australië tot Zambia. Interviews met mensen vormden een belangrijk onderdeel van mijn research als politicoloog, vooral interviews met slechte mensen die hun macht misbruikten om slechte dingen te doen. Ik heb sekteleiders gesproken, oorlogsmisdadigers, despoten, coupplengers, beulen, huursoldaten, generaals,

propagandisten, rebellen, corrupte CEO's en veroordeelde criminelen. Ik probeerde erachter te komen wat hen dreef. Hen begrijpen en het systeem waarin ze opereren bestuderen, is van groot belang om hen tegen te kunnen houden. Velen van hen waren gestoord en wreed, sommigen vriendelijk en empathisch. Maar één kenmerk hadden ze gemeen: ze beschikten over enorm veel macht.

Als je de hand schudt van een rebellenleider die oorlogsmisdaden heeft begaan of ontbijt met een meedogenloze despoot die zijn vijanden laat martelen, sta je ervan te kijken hoe zelden ze voldoen aan de karikatuur van 'het kwaad'. Vaak zijn ze erg charmant. Ze maken grapjes en glimlachen. Op het eerste gezicht lijken ze helemaal geen monsters, maar velen van hen waren dat wel.

Jaar in jaar uit heb ik geworsteld met onoplosbare raadsels. Vormen martelaars en oorlogsmisdadigers een en dezelfde soort, of zijn het gewoon uitvergrotingen van de kleine tirannen die we zo nu en dan tegenkomen op ons eigen kantoor of bij de buurtvereniging? Schuilen er potentiële monsters in onze omgeving? Kan *iedereen*, onder de juiste omstandigheden, een monster worden? Als dat zo is, zou de les die we leren van bloeddorstige tirannen bruikbaar kunnen zijn bij het terugdringen van kleinschaliger misstanden in onze eigen samenleving? Het is ook een raadsel dat nodig opgelost moet worden omdat onze machthebbers ons voortdurend teleurstellen. Vertel aan iemand dat je politicoloog bent en meteen volgt de vraag: 'Waarom maken zo veel vreselijke mensen de dienst uit?'

Er is echter nog een raadsel dat om antwoord vraagt: zijn deze mensen zo vreselijk geworden door de macht waarover ze beschikten? Ik had er mijn twijfels over. Er drong zich een andere theorie aan mij op: de mensen die slechter zijn geworden doordat ze macht konden uitoefenen, vormen slechts het topje van de ijsberg. Misschien gaat er onder het wateroppervlak nog iets veel groters en ernstigers schuil dat zichtbaar gemaakt moet worden zodat we er iets aan kunnen doen.

Laten we beginnen bij een aloud gezegde. Iedereen kent het beroemde aforisme 'Macht corrupteert, absolute macht corrupteert absoluut'. Dit wordt overal voor waar aangenomen. Maar klopt het ook?

Een paar jaar geleden was ik op Madagaskar, een uitgestrekt roodkleurig eiland voor de kust van Afrika. Iedereen kent Madagaskar vanwege

de schattige ringstaartmaki's, maar er huist nog een andere interessante soort: corrupte politici. Het eiland wordt voor een groot deel geregeerd door misdadigers die financieel binnenlopen terwijl ze het bewind voeren over dertig miljoen van de armste mensen op deze planeet. Bestel een koffie verkeerd en een muffin en je hebt meteen een weekloon uitgegeven van de gemiddelde inwoner van Madagaskar. Erger nog: de rijken buiten de armen vaak uit. Ik was daar om een van de rijkste mannen van Madagaskar te ontmoeten: de yoghurtmagnaat Marc Ravalomanana.

Ravalomanana groeide op in armoede. Toen hij vijf jaar oud was sjouwde hij, om zijn familie te helpen overleven, met manden vol waterkers die hij verkocht aan de passagiers van een gammele trein die langs zijn school reed. Op een dag had hij een meevallertje: een buurman gaf hem een fiets. De kleine Marc fietste naar nabijgelegen boerderijen om overgebleven melk op te halen waar hij thuis yoghurt van maakte. Terwijl hij zijn beginnende bedrijfje uitbouwde, probeerde hij iets terug te doen voor zijn ploeterende gemeenschap. Als hij geen vrijwilligerswerk deed in de kerk of meezong in het koor, verkocht hij de yoghurt vanaf de bagagedrager van zijn gammele fiets. Pot voor pot, jaar na jaar bouwde hij zijn bedrijf uit.

Eind jaren negentig was hij de zuivelkoning van het eiland geworden en een van de rijkste mannen van Madagaskar. In 2002 werd hij president Ravalomanana, een sluwe politicus die de impact van het 'van putjeschepper tot president'-verhaal begreep in een land waar zo ongeveer iedereen nog in vossen liep. Als president beloofde hij verandering. Aanvankelijk hield hij zich daar ook aan. Zijn regering investeerde in de aanleg van wegen, bestreed corruptie en roeide met een ongekende economische groei armoede uit.¹⁴ Madagaskar groeide uit tot een van de snelst groeiende economieën ter wereld. Het leek een succesverhaal, een onverwacht voorbeeld van de hoop dat goede mensen van eenvoudige komaf wijze, rechtvaardige leiders worden.

Ik besloot Ravalomanana een bezoekje te brengen. Toen ik aankwam bij zijn vorstelijke huis kwam hij juist naar buiten in een marineblauw Nike-trainingspak met een witte bies aan de zijkant. Stralend schudde hij me de hand en nam me mee naar binnen. Hij pronkte met zijn werkkamer, waar hij sinds vijf uur die ochtend aan krachttraining had gedaan. ('Het is de enige manier om je geest scherp te houden zodat je belangrijke

beslissingen kunt nemen,' zei hij tegen me).¹⁵ Toen wees hij me op zijn zelfgemaakte altaartje voor Jezus, een soort Madurodam-versie van Bethlehem met een groot houten kruis dat uitkeek over een miniatuurstadje. We liepen naar boven en aan het einde van een gang gooide hij twee grote mahoniehouten deuren open. Daarachter stond een gigantische tafel. Elke centimeter was bedekt met eten, stapels warme croissants, op allerlei manieren klaargemaakte eieren, vijf soorten vruchtensap en voldoende yoghurt om zijn geboortedorp een week lang te voeden. De dagen van waterkers en armoede lagen ver achter hem.

Ravalomanana's stafchef vergezelde ons, maar er was slechts voor twee mensen gedekt: voor hem en voor mij. Ik ging zitten, sloeg mijn notitieboekje open en zocht mijn pen die ik helaas vergeten was.

'Geen probleem,' zei Ravalomanana. 'We mogen dan arm zijn, pennen hebben we wel.'

Hij pakte een klein belletje dat naast zijn bord stond en rammelde ermee. Onmiddellijk stormden er twee medewerkers de kamer binnen die allebei hoopten als eerste bij de tafel te zijn.

'Pen!' blafte Ravalomanana.

De mannen haastten zich weg. Binnen dertig seconden waren ze terug met een gloednieuwe pen in hun hand, hopen op een complimentje. De langzaamste man keek teleurgesteld toen hij er geen kreeg.

Daarna kwam Ravalomanana ter zake. Hij bereidde zich voor op zijn kandidaatschap voor zijn herverkiezing als president bij de aanstaande verkiezingen. Hij keek me doordringend aan.

'Ik zag op internet dat u ervaring hebt als campagneadviseur,' zei hij. 'Vertel, wat moet ik doen om de verkiezingen te winnen?'

Op die vraag was ik niet voorbereid. Ik was daar om zijn persoon te onderzoeken, niet om hem te adviseren over zijn campagne. Omdat ik een band met hem op wilde bouwen improviseerde ik wat. 'Toen ik campagneadviseur was van een gouverneur in Minnesota bedachten we een effectief grapje. We brachten een bezoekje aan alle 87 county's in evenzovele dagen, om te laten zien dat de hele staat ons ter harte ging. Madagaskar telt 119 districten. U zou alle 119 districten in 119 dagen kunnen bezoeken.'

Hij knikte, ten teken dat ik verder kon gaan.

'U zou het kunnen combineren met uw "van putjesschepper tot presi-

dent’-imago. Maak een fietstochtje door elke stad om mensen te herinneren aan uw kindertijd waarin u yoghurt verkocht om zodoende te laten zien dat u weet wat het is om arm te zijn.’

Hij knikte, draaide zich om naar zijn stafchef en zei: ‘Koop 119 fietsen.’

Ravalomanana had al vaker met ongebruikelijke tactieken verkiezingen gewonnen. Hij deinsde er ook niet voor terug de wet te overtreden. In 2006 maakte hij grote kans de verkiezingen te winnen, maar hij wilde niets aan het toeval overlaten. Hij knoeide met de verkiezingen met een nieuwe strategie: hij stuurde zijn belangrijkste opponent het land uit en verhinderde vervolgens diens terugkeer zodat hij zijn kandidaatschap niet kon laten registreren.¹⁶ Elke keer als zijn rivaal terug probeerde te komen naar Madagaskar, pakte Ravalomanana de telefoon en liet alle vliegvelden op het eiland sluiten zodat het vliegtuig met zijn opponent aan boord weer om moest keren. Het werkte. De rivaal mocht zich niet vanuit het buitenland registreren en dus kon hij zich niet verkiesbaar stellen. Ravalomanana won overtuigend de verkiezingen.

In 2008 werd Ravalomanana, de man van eenvoudige komaf, de man van kerkkoren en vrijwilligerswerk, inhalig. Na zes jaar aan de macht leek hij innerlijk te zijn veranderd. In een land waar de gemiddelde inwoner een paar honderd dollar per jaar verdiende gaf hij zestig miljoen dollar belastinggeld uit aan een presidentieel vliegtuig – enigszins ambitieus Air Force Two geheten.¹⁷ Hij probeerde het vliegtuig op zijn eigen naam te laten zetten in plaats van op naam van de regering. Elk jaar dat hij langer aan de macht was leek zijn corruptie toe te nemen.

Uiteindelijk zou het zijn ondergang worden. In 2009 organiseerde een omhooggevallen radio-dj die in de politiek was gegaan protesten tegen president Ravalomanana. De voormalige dj moedigde via de radio de vreedzame demonstranten aan toen deze in de richting van het presidentiële paleis trokken. Toen ze daar aankwamen openden soldaten die de yoghurtmagnaat verdedigden het vuur. Het werd een bloedbad. Honderden mensen werden getroffen. Tientallen werden gedood. Het volk was woedend. Niet lang nadat het bloed van de straatstenen was gespoeld werd Ravalomanana tijdens een staatsgreep afgezet, een militaire overname waarbij de dj de macht overnam.¹⁸

Misschien klopt het aloude gezegde: macht corrumpeert. Als vijfjarige

droomde Ravalomanana alleen van het opschalen van waterkers naar yoghurt. Bedrijfsmatig hield hij zich aan alle regels. Hij was niet gewelddadig. Hij hielp anderen, niet zichzelf. Toen hij echter eenmaal het hele eiland in zijn macht had, veranderde hij. Hij werd slechter. Maar misschien was dit niet Ravalomanana's fout. De dj-president zou uiteindelijk corrupter kunnen blijken dan de zuivelkoning die hij verving. Wellicht zou jij, of ik, als we plotseling president zouden worden van een notoir corrupt eiland, ook corrupt worden. Dat zou waarschijnlijk gewoon een kwestie van tijd zijn.

Maar soms zit het aloude gezegde er helemaal naast. Stel dat macht ons niet beter of slechter maakt? Stel dat macht alleen een bepaald soort mensen aantrekt, en dan precies die mensen die niet de leiding in handen zouden mogen krijgen? Misschien is het zo dat degenen die het liefst de macht in handen hebben daar het minst geschikt voor zijn. Misschien zijn juist zij die naar macht hunkeren te corrumperen.

Als je ooit een psychologieboek hebt gelezen, of een documentaire hebt gezien over gevangenis, is de kans vrij groot dat je weleens gehoord hebt van een beroemd onderzoek dat lijkt te suggereren dat macht inderdaad corrumpeert. Er is echter één probleempje: alles wat je over dat onderzoek denkt te weten klopt niet.

In de nazomer van 1971 bouwde Philip Zimbardo, onderzoeker aan Stanford University, een nepgevangenis in de kelder van de psychologiefaculteit. Hij vroeg achttien studenten deel te nemen aan een quasiwetenschappelijk experiment waarin onderzocht zou worden of sociale rollen het gedrag van normale mensen onherkenbaar kan veranderen. De hypothese was eenvoudig: het menselijk gedrag is verrassend flexibel. We passen ons aan aan onze rol of aan het uniform dat we dragen.

Om te weten of deze hypothese klopte, wees Zimbardo negen van de vrijwillige deelnemers aan als 'bewaker'. De andere negen werden 'gevangenen'. Voor vijftien dollar per dag, twee weken lang, moesten ze een zo realistisch mogelijk gevangene/bewakerrollenspel spelen. Wat er toen gebeurde is inmiddels beroemd geworden. De bewakers begonnen vrijwel onmiddellijk de gevangenen te mishandelen. Ze vielen hen aan met brandblussers. Ze namen hun matrassen in beslag en dwongen hen op de betonnen vloer te slapen. Ze lieten de gevangenen zich uitkleden, gewoon

om te laten zien wie er de baas was. Macht, zo leek het, maakte verschrikkelijke mensen van hen.

Beroofd van alle zeggenschap transformeerden de gevangenen van trotse, initiatiefrijke universitaire studenten in kleingeestige, onderdani-ge schaduwen van hun vroegere zelf.¹⁹ Een schrijnend voorbeeld was het moment waarop een bewaker, die zijn medestudenten al behoorlijk had mishandeld, de gevangenen op een rijtje zette teneinde hen te vernederen.

‘Voortaan moeten jullie werken als je dat wordt opgedragen.’

‘Dank u wel, Cipier,’ antwoordde een gevangene.

‘Herhaal.’

‘Dank u wel, Cipier.’

‘Zeg, “God zegene u, Cipier.”’

‘God zegene u, Cipier.’

Het experiment zou twee weken duren. Maar toen Zimbardo’s vriendin de nepgevangenis bezocht en zag wat er gebeurde, was ze diep geschokt. Ze overtuigde Zimbardo van de noodzaak na zes dagen het experiment te stoppen. Toen de resultaten werden gepubliceerd reageerde de wereld met afgrijzen. Er werden documentaires over gemaakt en boeken over geschreven. Het bewijs leek eenduidig: het kwaad zit in elk van ons. Macht zorgt er slechts voor dat het zich manifesteert.

Er zat echter een addertje onder het gras. Het schijnbaar eenduidige verhaal van het Stanford Prison Experiment, dat tot het conventionele gedachtegoed van de psychologische wereld was gaan behoren, was niet onaanvechtbaar. Slechts enkele bewakers werden corrupt. Een aantal andere verzetten zich daartegen en behandelden de gevangenen met respect. Dus als macht inderdaad corrumpeert, zijn sommige mensen dan meer immuun dan anderen?

Bovendien zei een aantal gevangenen en bewakers na afloop dat ze slechts een toneelstuk hadden opgevoerd.²⁰ Ze dachten dat de onderzoekers spektakel wilden zien en dus hadden ze dat geleverd. Een recentelijk gepubliceerde audio-opname van de voorbereidende fase van het experiment riep de vraag op in hoeverre de deelnemers opdracht hadden gekregen streng te zijn tegen de gevangenen en in hoeverre ze zich spontaan waren gaan misdragen.²¹ Het plaatje is dus minder scherp dan men ons liet geloven. Toch is dit experiment, zelfs met dit voorbehoud, huiveringwek-

kend. Onder de juiste omstandigheden kunnen gewone mensen wreed en verdorven worden. Zijn wij allemaal gewoon sadisten die elk moment ontmaskerd kunnen worden als we de baas mogen spelen over anderen?

Gelukkig is het antwoord: waarschijnlijk niet. Zimbardo heeft bij zijn resultaten één cruciaal element buiten beschouwing gelaten: hoe de deelnemers werden geworven. Om bewakers en gevangenen te vinden werd in de plaatselijke krant deze advertentie geplaatst:

Mannelijke studenten gezocht voor een psychologische studie naar het gevangenisleven. Vijftien dollar per dag, 1 tot 2 weken, vanaf 14 augustus. Voor meer informatie en aanmelding kunt u contact opnemen met...

In 2007 ontdekten onderzoekers van de Western Kentucky University een klein, schijnbaar onbelangrijk detail in deze advertentietekst.²² Ze vroegen zich af of dat detail onbedoeld de studie onbetrouwbaar had gemaakt. Om daarachter te komen plaatsten ze de advertentie opnieuw, maar veranderden de beloning van vijftien dollar in zeventig dollar (inflatiecorrectie ten opzichte van de jaren zeventig). Geen enkel ander woord werd gewijzigd. Daarna schreven ze een nieuwe advertentie. Die was hetzelfde als de oude, op één ding na: de zin ‘voor een psychologische studie naar het gevangenisleven’ werd vervangen door de zin ‘voor een psychologische studie’. In sommige universiteitssteden plaatsten ze de advertentie met ‘gevangenisleven’, in andere de advertentie zonder die toevoeging. Het idee hierachter was dat men één groep wilde hebben die zich aanmeldde voor een gevangenisexperiment, en één groep die zich aanmeldde voor een algemene psychologische studie. Zou er een verschil zitten tussen de mensen die zich aanmeldden?

Toen de aanmeldingstermijn verstreken was nodigden de onderzoekers de potentiële deelnemers uit voor een psychologische screening en een gedegen persoonlijke evaluatie. Het resultaat was verbluffend. Degenen die hadden gereageerd op het gevangenisexperiment scoorden significant hoger op eigenschappen als ‘agressief, autoritair, machtsbelust, narcistisch en sociaal overheersend, en aanmerkelijk lager op empathie en altruïsme’, vergeleken met degenen die zich hadden aangemeld voor het algemene experiment.²³ Enkel door een woord met *gevangenis* in de advertentietekst